SITUAČNÍ EPISTEMOLOGIE, SITUAČNÍ ANALÝZA A INKLUZE

SITUATIONAL EPISTEMOLOGY, SITUATIONAL ANALYSIS AND INCLUSION

Radim Šíp[1,2]

[1] Centrum výzkumu, Fakulta humanitních studií, Univerzita Tomáše Bati, Zlín
[2] Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta, Masarykova Univerzita, Brno

Abstrakt

Cílem tohoto příspěvku je na příkladu probíhajícího výzkumu inkluze popsat výhody výzkumného designu postaveného na situační epistemologii, a především na situační analýze (SA). „Kartografické nástroje" SA umožňují zkoumat interakce (jednání aktérů, jejich diskurzivní praktiky i vizuální výsledky interakcí) v daných situacích. Díky tomu lze novým způsobem zkoumat komplexní fenomény jako je inkluze. Hlavním výsledkem výzkumu je změna pojetí inkluze. To bude doloženo na příkladu senzitivního konceptu komunikace.

Klíčová slova: *situační analýza, situační epistemologie, inkluze, senzitivní koncept, komunikace*

Abstract

This paper aims to describe the benefits of research design based on situational epistemology, especially on the situational analysis (SA), using as an example ongoing research into inclusion. SA's "cartographic tools" make it possible to examine interactions in defined situations. As a result, complex phenomena such as inclusion can be explored in a new way. The main result of the research is a change in the concept of inclusion. This will be demonstrated by the example of a sensitive concept "communication".

Keywords: *situational analysis, situational epistemology, inclusion, sensitizing concept, communication*

1 Úvod

Cílem tohoto příspěvku je na příkladu probíhajícího výzkumu inkluze popsat výhody výzkumného designu postaveného na situační epistemologii (SE) (Dewey, 1992), na symbolickém interakcionismu (SI) (Blumer, 1969), sociálním konstruktivismu (SK) (Berger & Luckmann, 1999) a především na situační analýze (SA) (Clarke, 2005). Dokládáme v něm, že právě zmíněné přístupy a strategie jsou různými projevy jednoho celkového epistemologického obratu a jsou zcela kompatibilní. Z těchto důvodů také dokážou podstatně lépe analyzovat a interpretovat komplexní fenomény, jakým je např. inkluze.

2 Teorie

Hlavním teoretickým východiskem je SE, v níž je situace specifický odborný koncept, který klade důraz na komplexitu interakcí a na jejich primárnost. Historická analýza vzniku a vývoje SE, SI, SK, SA ukazuje genetickou souvislost, proto SE, SI, SK a SA spojuje důraz na centrální koncepty: situace a interakce.

Design vystavěný na těchto přístupech umožňuje překročit objektivistická východiska, a díky tomu je schopen zkoumat komplexní fenomény. Interakce (jednání, působení, zpětná vazba, komunikace) jsou primární. Prostřednictvím nich vznikají a re/strukturují významy, pojetí světa, vznikají a proměňují se normy a instituce. Interakce jsou ukotveny v komplexních situacích, jejichž pole se mění s fenoménem, který je zkoumán, případně s problémem, který má být vyřešen. A právě tuto komplexnost a jedinečnost musí výzkum zachytit (Dewey, 1992). V českém kontextu byla situační epistemologie již představena (Šíp, 2017).

3 Metodologie výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je popsat fenomén inkluze ve třech školách, jež vykazovaly známky vyšší míry inkluzivity. SA zastřešuje všechny využité techniku sběru a analýzy dat, protože vycházejíc z výše uvedených teoretických východisek, vyvinula tzv. „kartografické nástroje" (neuspořádané, upořádané, relační, poziční mapy a mapy sociálních světů a arén), které umožňují zkoumat interakce (jednání aktérů, jejich diskurzivní praktiky i vizuální výsledky interakcí) v daných situacích (Clarke, 2005; Kalenda 2016). Součástí výstupů

budou tři případové studie, které jsou díky využití SA komparovatelné, aniž by ztrácely svoji osobitost. Ta navíc dokáže díky mapě sociálních světů a arén situace na mikro- a mezoúrovni zasadit do vztahů na makroúrovni národního a mezinárodního dění.

4 Výsledky

Hlavním výsledkem výzkumu je změna pojetí inkluze obecně. Ukázalo se, že inkluze je neustálý proces usměrňovaný vztahem mezi vytyčeným ideálem a reálnými sociálními a politickými podmínkami. Hluboce ji ovlivňují rozhodné diskurzy. Vznik inkluzivní legislativy v ČR je výsledkem daleko komplexnějších jevů, které překračují hranice státu. Implementace inkluze nabírá své různé podoby podle interakcí mezi aktéry na všech úrovních (mikro-, mezo-, makroúroveň) a v jejich vzájemných vztazích). Není zde tedy jedna inkluze ani na úrovni ideje, ani na úrovni reálného dění. SA umožňuje zcela jinak pracovat s tzv. „senzitivními koncepty", které jsou podstatné pro interpretaci dat. Příspěvek to doloží na senzitivním konceptu „komunikace".

5 Závěry a diskuse

Idea inkluze nevznikla nedávno. V historii různé „inkluzivní" představy nabírají různá nominální označení (segregace jako projev starosti o potřeby žáka, integrace, inkluze). Inkluzi hluboce ovlivňují určité diskurzy, které ve vzájemné interakci neustále přetvářejí a znejišťují jak podobu ideálu, tak podobu reálných podmínek.

Míra a kvalita komunikace se liší na všech třech školách. Komunikace, která má vést k vyšší míře inkluzivity, musí zasahovat většinu úrovní: management – další aktéři školy, management – zřizovatelé, učitelé – žáci, učitelé – rodiče, učitelé – asistenti pedagoga atd. Dobrá komunikace na malé části z nich, nemůže pozitivně proměnit školu. Komunikace také musí působit vertikálně (mikro--makro rovina) a obousměrně. Pokud tomu tak není, celé prostředí se stává příliš náročné a ke změnám nedochází. To můžeme doložit na příkladu MŠMT, které se nedaří vyjednávat významy a ideály, a z toho vyplývají těžkosti při implementaci inkluze (Denglerová, Kalenda, Sedláková & Šíp, 2021).

Poděkování

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu Grantové agentury ČR Cesty k inkluzivní škole 21. století: etnografický přístup (GA19-13038S).

6 Literatura

Berger, P. L., Lukcmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality.* Brno: CDK.

Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism.* Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.

Clarke, A. (2005) *Situational Analysis. Grounded Theory After Postmodern Turn.* Thousand Oaks, London: Saged Publication.

Denglerová D., Kalenda, J., Sedláková, M., Šíp, R. (2021) *Dancing Between Ideas and Money*, manuskript, recenzní řízení v JSI.

Dewey, J. (1992). *The Collected Works of John Dewey.* Hickman, L. A. (ed.). Charlottesville VA (USA): InteLex Corporation.

Kalenda, J. (2016). SA as a Framework for Interdisciplinary Research. *Human Affairs*, *26*, s. 340–355.

Šíp, R. (2017). Knowledge, Figurative Language, and Metaphor. In: Švec, V., Lawley, J., Nehyba, J. et al. *Becoming Teacher* (s. 24–105). Brno: MUNIPress.